

PREHODNOTENIE PRAVDY U FRIEDRICH A NIETZSCHEHO

JÁN ŠTEKLÁČ, Katedra filozofie a teórie náboženstva EBF UK, Bratislava (1. miesto)

ŠTEKLÁČ, J.: Friedrich Nietzsche's Revaluation of Values
FILOZOFIA 51, 1996, No 3, p. 153

F. Nietzsche is known as an opponent of the Western Platonic Christian ethical tradition. Less known is his contribution in noetics and axiology, as his commentaries on those problems remained unpublished during his lifetime, although more attention was paid by him to the problem of Truth than to that of morals. In these works Nietzsche reevaluates the concept of the Absolute Truth as the ultimate source of old values, i. é. of the „ascetic ideal“. The paper shows Nietzsche's coming to terms with the Platonic ideal as the source of the absolute morality and with some representative noetic conceptions. It deals also with his conception of relative truth, based on the fundamental probabilities and on an inspirative theory of perspectivity revived for example in Ortega y Gasset's philosophy and in postmodernism.

Úvod. Nietzscheho myslenie tvorí živý celok a celok nie je úplný, kým v ňom nie sú doriešené problémy súvisiace s poznaním, vzťahom k svetu a miestom hodnôt vo svete. Jeho filozofia života si nárokuje byť uceleným pohľadom na svet, a preto sa Nietzsche nemohol vyhnúť ani noetickým a axiologickým otázkam. Ak by neexistovalo platné poznanie, čo ostane z teórie vôle k moci? A čo ostane z obvinenia, že staré hodnoty sú falošné a nepriateľské životu? A skutočne – medzi problémami vedúcimi k nihilizmu možno nájsť i zložitý Nietzscheho skepticizmus, ktorý zahŕňa vzťahy medzi pravdou, životom a vôľou. Touto spleťou sa budeme teraz zaoberať.

Pravda – podľa Nietzscheho – je posledné, prosté stelesnenie starých hodnôt, t.j. „asketického ideálu“, ktorý chce prehodnotiť. Nietzsche totiž zistil, že i tí najradikálnejší zo súčasných voľnomyšlienkárov stále veria v „Pravdu“. To nám vysvetľuje, prečo je pre Nietzscheho problém morálky základnejší než problém poznania. Filozofie však neboli určované iba skrytými morálnymi ideálmi: najvyšším ideálom bola „Pravda“ sama. Prečo bola základným **morálnym** fenoménom? Preto, lebo filozofi i vedci boli presvedčení, že pravda je bezpodmienečne dobrá. Z toho vyplývala neúprosná morálna povinnosť hľadať ju za každú cenu. Odtiaľ i morálny imperatív: „Nechcem klamať, ani seba nie.“ ([2], 205-206).

Nietzsche je presvedčený, že tradičný ideál Pravdy má obsah, ktorý by sám osebe mohol ospravedlniť presvedčenie, že túto Pravdu treba bezpodmienečne hľadať. Za vôľou k Pravde leží viera, že Pravda je niečo racionálne, večné, božské... skrátka, že „Boh je Pravda“ ([2], 206). O svete sa predpokladalo, že je dôveryhodnou, konečnou Realitou; že sa skladá z Pravého Bytia – niečoho, čo sa nikdy nemení, a preto nikdy neklame. A keď samotná „vôľa k pravde“ svojím zostrojúcim sa kriticismom odvíjala posledný úskok tejto

starej viery, výsledkom bol intelektuálny nihilizmus. Človek vidí iba nemorálnu, falošnú a neustále sa meniacu ríšu prírody a histórie, ktorú staré kritérium Pravdy úplne preklialo, a hodnota poznania pravdy o tomto svete je pochybná ([1], 242; [2], 206).

Nietzsche uvádza viac príčin, prečo si kladie otázku o hodnotách skôr ako otázku o poznaní. I naše zmysly, i náš intelekt sú inštinktom s hodnotiacou tendenciou ([3], 172). Prijímanie údajov každým z nich vyjadruje určitý druh preferencie a oba idealizujú – skladajú, dopĺňajú, usporadúvajú svoje údaje. Dokonca i logika, hoci sa týka reality, nie je formuláciou toho, čo sme pochopili ako pravdivé, ale je našim kritériom toho, čo chceme pokladať za skutočné, t.j. je to „**imperatív** určujúci, čo sa **bude** považovať za pravdivé“ ([1], 242). Poznanie závisí od kritéria pravdy a toto kritérium v sebe zahŕňa i hodnotenie. Nietzsche tu otvára hlbší problém: „Ľudia vždy **zabúdali** na hlavnú otázku: **prečo** chce filozof **poznať**? Prečo si váži „pravdu“ viac ako „zdanie“? Toto hodnotenie je staršie než nejaké **cogito, ergo sum**: dokonca vyhovovalo logickému postupu; existuje v nás niečo, čo ho potvrdzuje a popiera jeho opak. Odkiaľ sa vzala táto preferencia? Všetci filozofi zabúdali vysvetliť, **prečo** si **cenia** pravdu a dobro, no nikto sa nepokúsil experimentovať s opakom.“ ([1], 242–243).

Preto Nietzsche zavrhuje svoje prehodnotenie všetkých hodnôt tým, že sa venuje problematike Pravdy v oveľa väčšej miere, ako sa venoval problematike morálky.

Biológia omylu. Podobne ako Nietzsche napísal pred samotnou kritikou morálky históriu morálky, napísal i historický úvod k svojej teórii poznania, ktorý by sme mohli nazvať „historická kritika čistého rozumu“ alebo „genealógia poznania“. V ňom vedome nesúhlasí s predchádzajúcimi mysliteľmi, ktorí omylom považovali ľudskú myseľ v jej súčasnej podobe za niečo stále a absolútne, pričom popierali skutočnosť, že mala za sebou už dlhý vývoj a neustále sa mení: „Čo nás delí najdokonalejšie od všetkých platónskych a leibnizovských spôsobov myslenia, je toto: my neveríme v žiadne večné pojmy, večné hodnoty, večné formy, večné duše: a filozofia, pokiaľ je vedou, a nie zákonodarstvom, pre nás znamená iba najširšie rozvedenie pojmu „história“. Z etymológie a histórie jazyka prijímame názor, že všetky pojmy sa vyvíjali: a navyše takým spôsobom, že najvšeobecnejšie pojmy, ktoré sú **najnesprávnejšie**, musia byť aj najstaršie. „Bytie“, „podstata“, „absolútne“, „rovnaké“, „vec“: v počiatočnom a najstaršom období si myslenie vymyslelo pre seba tieto schémy, ktoré v skutočnosti popierajú zdokonaľujúci sa svet; zdalo sa však, že sa s ním zhodujú úplne samozrejme, a pritom prezrádzajú tuposť a ľahostajnosť vedomia, akou sa vyznačujú nižšie živočíchy...“ ([1], 243).

Dušečná štruktúra sa zakladá na hodnoteniach, ktoré sú väčšinou nevedomé. Nemôžeme niečo kritizovať bez toho, že by sme to poznali, a tak musí historický prístup dodať inventár faktorov, ktoré sa stali súčasťou nášho intelektu: „Dokonca i dnes väčšina filozofov iba hmlisto uvažuje o skutočnej kritike pojmov... skutočnej „genetickej histórie myslenia“. **Hodnotenia**, sústredené okolo logiky, by mali byť odhalené a prehodnotené napr. „isté je cennejšie ako neisté“... vedomie triumfu v každej dedukcii, kategorickosť súdov, nevinnosť viery je zahrnutá v pojmoch a v predstave, že veci sú pochopiteľné“ ([1], 244).

Nietzsche nás uistuje o tom, že najstaršie z týchto hodnotení nevznikli z nesebeckej túžby po Pravde. Základná situácia, to sú organizmy, ktoré bojujú o to, aby prekvitali na

úkor svojho prostredia. Tieto organizmy nepotrebujú čo najviac „poznávať“ prostredie, ale interpretovať ho, pokiaľ ide o ich základné potreby. Nevenujú preto pozornosť rôznym detailom, ale idú priamo za tým, čo môže uspokojiť ich chuť na jedlo. Z tejto situácie vyplýva, že „hodnotenie je primárny a poznávanie sekundárny jav“ ([3], 172). „Hlavnou potrebou organickeho života je **zjednodušenie**.“ ([1], 244). Preto bol **omyl** otcom všetkých živých vecí. Nezvíťazili najpravdivejšie viery, ale tie, ktoré najviac prispeli k prežitiu. Organizmus, ktorý sa vyvinul v nevhodnej dobe, sa v súťažení o potravu oneskoril. Objavila sa nepochybne obrovská rozmanitosť interpretácií, no v konkurenčnom zmatku väčšina z nich zanikla. Nietzsche teda nazýva základné spôsoby myslenia, ktoré sa takto vyvinuli, „omylmi“ alebo dokonca „fikciami“, pretože si myslí, že všetko je proces zmeny. Moderná veda podľa neho odhaľuje svet, ktorý je plynutím (tokom) energií až do svojej najmenšej čiastky, a ak sa nám niektoré veci zdajú byť stále alebo niektoré tvary určité, je to spôsobené nedokonalosťou našich zmyslov. Ale život nemohol pretrvať s úplne premenlivými vnemami: musel považovať premieňanie za stále, odlišné za totožné, nepretržité za izolované, relatívne za absolútne, zložené za jednoduché. Ako prvá nepovstala pravda, ale šťastná fikcia pomáhajúca prežiť a naša myseľ po väčšiu časť svojej histórie už nevytvárala nič iné ako ďalšie fikcie. Tieto formy organickej vôle k moci nad prostredím sú dnes základnými kategóriami myslenia: „vec“, „podstata“, „totožnosť“, „kvalita“, „činiteľ a čin“, „príčina a následok“. Nie je totiž ani možné naučiť sa žiť s prostým plynutím samotným: omyl nie je iba otcom života, ale aj neustálym základom života ([1], 245).

Nietzsche poznamenáva, že ľudské vedomé myslenie má funkcie každej organickej existencie – interpretovanie, prispôsobovanie a vylučovanie. Organizmus mal tendenciu považovať všetky veci najprv za rovnaké, no v boji o prežitie sa mu postupne zvyšovala citlivosť rozlišovať. Tento vývoj urýchlili najmä negatívne skúsenosti. Vyššie formy organizmov spojili vyššiu citlivosť rozlišovať s väčším seba-ovládaním, pružnosťou a jemnejšou adaptáciou na prostredie.

Nietzsche nachádza niekoľko úrovní zjednodušovania reality. Naše zmysly reagujú iba na obmedzený rozsah fyzikálnych vplyvov, predstavujú svet v perspektívach s konečnými horizontmi, zanedbávajú mnohé detaily, iné zveličujú, majú rôzne výpadky a navyše sú zaťažené zdedenými hodnoteniami. Je povrchné hovoriť o zmysle **vnemov**: **my** im predsa **dávame** podobu (Gestalt) a rozmer. „Skúsenosť je možná iba s pomocou pamäti“ a pamäť robí ďalšie zjednodušenie – „redukciu (Abkürzung) duševného procesu na **znak**.“ ([1], 246). Uvedomovanie si vnemov a myšlienok je tretím procesom aktívneho zjednodušovania a upravovania – stavajú sa tu proti sebe zložitosti fyziologických procesov a jednoduchosť vedomých stavov; existuje aj introspektívna evidencia: „Keď chceme prefikane ovládnuť myslenie a cítenie pomocou pamäti, musíme si byť vedomí dôsledku. Pojmy sa totiž nevzťahujú na surový podklad zmyslov a pamäti pre pravdu o týchto dátach, „ale preto, aby sme ich pomocou pojmov ovládli – a tu znovu nastáva zjednodušenie: „svet myslenia“ je iba „druhý stupeň javového (fenomenálneho) sveta.““ ([1], 246).

V súlade so svojou vierou v dedičnosť získanej povahy si Nietzsche o našej súčasnej duševnej štruktúre myslí, že upevňuje prenesenú (zdedenú alebo odovzdanú) skúsenosť. V tomto zmysle sme si vytvorili svet, v ktorom vedome žijeme – s jeho farbami, líniami,

rozmermi, vecami, príčinami a následkami – t.j. ide o čiastočný dôsledok našich duševných aktivít. A pretože bol vybudovaný tvorivými „omyľmi“, je tento svet falošný. Jeho rozmanité úrovne zjednodušenia sú založené v pestrých hĺbiniach našej minulosti. Najstaršie „omyly“ sú teraz tak hlboko „asimilované“, že nemôžeme inak myslieť a inak žiť. Také sú tzv. súdy **a priori**, ktoré sú najstaršie: tieto sú neobyčajne falošné, sú **pre nás** „nevyhnutné“ **teraz**, ale nie po celý život. Tieto súdy formujú všetku nastávajúcu skúsenosť a nové poznanie sa im prispôbuje.

Ale človek prežil vďaka svojmu fiktívnemu svetu – nepotvrdzuje ho teda táto skúsenosť? Nietzsche to jednoznačne odmieta. Človek sa správal ako nenapraviteľný pragmatik, zastávajúci pravdu tých vier, ktoré mu zdanlivo pomáhali žiť. V dôsledku dlhotrvajúceho výberového procesu prežívajúce spôsoby interpretácie sveta pravdepodobne viedli k ustrnutiu v určitom výhodnom vzťahu k reálnym podmienkam, ktorý bol dosť priaznivý pre prežitie. „Sme „poznávajúcimi“ (erkennend) do tej miery, že sme schopní uspokojiť naše potreby.“ ([1], 247). To, že pravda je vždy najlepšia pre prežitie, je však morálny predsudok. Ukázalo sa, že falzifikácia je esenciálna (nevyhnutná); pravda je často zhubná a číra užitočná ilúzia, ako to potvrdzuje i skúsenosť. A samozrejme – neexistuje dokonca žiadna istota o pragmatickej hodnote našich vier; existuje iba skutočnosť, že sme až dosiaľ prežili. Viery nemusia byť škodlivé hneď, no nakoniec môžu byť osudové.

Sociológia vedy. Dosiaľ sme hovorili o človeku jednoducho ako o biologickom bytí, no potom, čo sa stal sociálnou bytosťou, sa v jeho duševnom vývoji objavili nové faktory.

Najstarším z nich je jazyk. Ten teraz ovláda naše **vedomé** myslenie do takej miery, že – podľa Nietzscheho – máme sklon pozorovať, všímať si, sledovať, zaznamenať si, zachovať si a myslieť si iba to, pre čo máme slová; a ak sa búrime proti tejto tyranii jazyka, prestávame myslieť. Avšak my veríme, že jazyk primerane vyjadruje skúsenosť iba vtedy, ak zabúdame na jeho vznik, ktorý si vynútila pružnosť spoločenského styku v primitívnom svete. A slovo, kedysi zamenené za poznanie, je v skutočnosti zvuk použitý ako znak pre skúsenosť – a stáva sa pojmom, akonáhle sa použije pre viac než jednu pôvodnú skúsenosť ([4], 682). Slová slúžia iba na to, aby označovali (bezeichnen), nie aby chápali (begreifen). Pojem je výmysel, ktorému nič nezodpovedá **úplne**, ale mnoho vecí **tak trochu**, a tak poskytuje „znakový aparát“ pre zvládnutie veľkého množstva faktov. No neberie pritom na vedomie individualitu faktu. Napokon, „požiadavka **vhodného spôsobu vyjadrovania** je **nezmyselná**; tá spočíva v podstate jazyka ako médiu vyjadrovania, ktoré vyjadruje čistý **vzťah**...“ ([4], 681).

Jazyk sa okrem toho stal „skladiskom“ dávnych biologických omylov. Primitívni ľudia, ktorí ho vytvorili, verili v duše a ich slobodnú vôľu ako schopnosť svojvoľného pôsobenia. Potom premietli túto predstavu do vecí a dospeli k tomu, že interpretovali svoje vlastné vnemy ako „činnosti“ iných, objektívnych „činiteľov“ (príčin), neskôr ako kvality týchto „činiteľov“. Tieto povery sa stali gramatikou – subjekt a predikát, pasívny a aktívny atď. Od tej doby sa gramatika stala „ľudovou metafyzikou“ ovládajúcou dokonca najväčších filozofov. Z tohto vznikli falošné delenia (alebo rozlíšenia) a hypostázy: podstata a meniace sa kvality, príčina odlišná od účinku, „subjekt“, ktorý hnevá epistemológov pre svoj „objekt“ ([1], 249).

Nietzsche má i sociálne vysvetlenie vášne k pravde ako takej. Považuje túto túžbu za dosť záhadnú, pretože ako biologická zbraň je intelekt predovšetkým nástrojom prefikčnosti, pomocou ktorého sa silnejšie zvieratá zmocňujú slabších. No sociálny život „potrebuje akúsi dohodu o mieri a usiluje sa o to, aby aspoň to najdrsnejšie bellum omnium contra omnes zmizlo zo sveta. A uzavretie mieru so sebou prináša niečo, čo vyzerá ako prvý krok ku vzniku onoho záhadného pudu k pravde“ ([4], 680). Sociálne etiky nariaďujú povinnosť hovoriť pravdu – t.j. vyjadrovať konvenčné „lži“ konvenčným spôsobom, klamár je potom ten, kto porušuje jazykový zvyk. „Zneužíva pevné konvencie ľubovoľným zamieňaním alebo dokonca obracaním mien. Pokiaľ tak činí sebeckým a svojmu okoliu škodlivým spôsobom, nebude mu spoločnosť už dôverovať, a tým ho vylúči.“ ([4], 680). Od tej doby človek hodnotil pravdu kladne z utilitaristických dôvodov a lož si zošklivil nie pre podvod ako taký, ale pre jeho neblahé dôsledky. Iba v tomto obmedzenom zmysle chce človek aj pravdu. „Túži po príjemných, život udržiavajúcich dôsledkoch pravdy; čisté poznanie bez dôsledkov je mu ľahostajné a voči škodlivým a ničivým pravdám je naladený dokonca nepriateľsky.“ ([4], 681).

Vznik Absolútnej Morálky priniesol so sebou poňatie **ne**-utilitaristickej pravdy, zodpovedajúcej absolútnosti. Tento ideál Pravdy ako Absolútna sa podieľa na väčšine rysov Absolútnej Morálky.

Nietzsche si za vzor berie Platóna:

1. Odkedy existuje dokonalý protiklad medzi kladnými a zápornými morálnymi hodnotami, pravda v tomto svete omylu a ilúzie nemohla vzniknúť; preto musí pochádzať zo

2. sveta nebeskej a večnej Pravdy – ako niečo, čo nie je pravdivé iba pre nás (ako konvencia), ale čo je pravdivé samo osebe, pravdivé Bytie, absolútne v postavení a univerzálne. Naivne veriac v „rozum“ – v hrubú metafyziku, skrytú v jazyku – a domnievajúc sa, že vesmír je rovnako morálny, filozofi skutočne postrehli, že ich elementárne pojmy nezodpovedajú skúsenosti, ale usúdili (nesprávne), že tieto pojmy museli prísť z vyššieho sveta – okrem jednoduchších ako napr. vec. A tak premietli sociálne hodnoty do kozmu. Ríši Pravdy podľa filozofov zodpovedá

3. absolútne isté a nepoškvrnené poznanie, čistý rozum bez vášne, ktorý nazerá apatické Bytie.

4. kategorickým imperatívom je to, že sa vyhýbame všetkým ilúziám, ktoré stoja medzi nami a touto Pravdou.

Takto podľa Nietzscheho vyzerá nihilistický ideál, ktorý ovládol dejiny filozofie: podobne ako Absolútna Morálka vo všeobecnosti, i tieto nebesá dokonalej bezpečnosti vyjadrujú túžby dekadentov, ktorí sa takto zároveň pomstili životu tým, že zdegradovali svoj svet na „číre zdanie“ ([1], 250).

No vášne k Pravde ešte nedosiahla svoj vrchol. Gréci stále premýšľali o poznaní ako o prostriedku vedúcom k cnosti, kresťanstvo zas poznanie podriadilo spásu duše. No niekoľkostoročné kresťanské skúmanie svedomia splodilo stále stúpajúcu požiadavku priam úzkostlivej pravdivosti a spor o vášnivo hájené presvedčenia viedol k odvolávaniu sa na objektívnejšie kritériá evidencie, až sa nakoniec zjavilo „vedecké svedomie“ – ktoré skúma každé presvedčenie a rozbíja každú ilúziu bez ohľadu na jej posvätnosť.

Nietzsche si vážil podstatné prvky vedeckej metódy – na rozdiel od **pojmov** vedy. Uznáva, že metódy sú najhodnotnejšie zo všetkých názorov a že vedecká metóda je práve to, čo nazýva „pravdou“. Tým myslí také veci ako napr.: neúprosne skúmanie všetkých vecí, vier a presvedčení, tvorenie hypotéz, ktoré sú potom vystavené nepoľavujúcej kritike a overovaniu, porovnávanie pravdepodobností, záujem o problémy bez ohľadu na osobné nebezpečenstvo. Vedeckú metódu, takto chápanú, považuje Nietzsche za svoje východisko prehodnotenia starého ideálu Pravdy ako večného, nepremenného bytia ([1], 251).

Smrť Absolútna. Podobne ako vo svojom spracovaní morálky, popiera Nietzsche absolútnu pravdu, no háji relatívnu pravdu. Keď Nietzsche háji svoju pozíciu, vyvracia zároveň niekoľko reprezentatívnych pokusov ustanoviť dokonalé poznanie.

Kantovskej škole, ktorá tvrdí, že kriticismus schopností mysle poskytne bezpečný základ poznania, odpovedá: ak pochybujeme o vierohodnosti intelektu, ako mu môžeme veriť, že hovorí pravdu o svojich vlastných nedostatkoch?

Podobne kriticky sa Nietzsche vyjadruje i k Descartovmu východisku Cogito, ergo sum, ktoré obsahuje zároveň súd (úsudok) i interpretáciu (hodnotenie), a teda poukazuje na niečo za „bezprostredným“. Nietzsche odmieta teda „bezprostredné istoty“ (vrodené idey) a považuje „vnútorný svet“ za rovnako „javový“ (fenomenálny) ako svet vonkajší. Ba dokonca tvrdí, že neexistujú vôbec nijaké fakty: „Proti pozitivizmu, ktorý popiera javy – „existujú iba fakty“ – by som mal povedať: nie, práve fakty vôbec neexistujú, existujú iba **interpretácie**. Nemôžeme stanoviť žiadny „absolútny“ fakt (an sich): veď je absurdné priať si takúto vec“ ([1], 253).

Ak je nezmyslom hľadať ne-interpretatívne poznanie, potom je asi celá predstava o absolútnom poznaní absurdná. Nietzsche tu teda naznačuje, „že v každom vneme sme súčasne poznávajúce aj hodnotiace subjekty“ ([3], 173).

Matematika a logika boli tiež obľúbenými zdrojmi neomylnosti. Nietzsche považuje matematiku za aplikovanú logiku a oboje za „znakovú konvenciu“ alebo „teóriu znakov“, ktoré nemajú samy osebe žiadne spojenie s realitou. Ako aplikované na skúsenosť sa stávajú vynálezmi s veľkou užitočnosťou a slúžia na ovládnutie sveta, pričom pozitívne falšujú realitu tým, že používajú také fiktívne entity ako priamky, body atď., identické samé so sebou. Neexistuje žiadny rozum, ktorý by považoval našu ľudskú logiku za niečo viac ako za jeden z jej mnohých možných druhov. No v žiadnom prípade ani logika, ani matematika nemôžu dať istotu o svete ([1], 253).

Prečo sa vo filozofii stále prejavuje túžba po dogmatických istotách? Nietzsche túto túžbu považuje za výsledok náboženského zvyku a existencie zbavenej strachu. Život je dnes pomerne bezpečný, už dlhšie nepotrebuje pevné horizonty. Pridržajúc sa svojej koncepcie metódy, Nietzsche si osvojuje vo filozofii prenikavý experimentálny postoj. Pro-rokuje vzostup nových „filozofov nebezpečného Možno“: „Namiesto fundamentálnych právd kladím fundamentálne pravdepodobnosti – dočasne predpokladaných zásad (Richtschnuren), pomocou ktorých sa žije a myslí.“ ([1], 254). Nietzsche si myslí, že niektorí ľudia sú dosť silní na to, aby žili z hypotéz a aby sa pritom nestali slabými a nerozhodnými: majú onen „nemecký“ skepticizmus, ktorý spája pochybovanie a zmysel, podobne ako on sám kombinuje mocné tvrdenie s agilným skepticizmom. I my sami chybne

čítame a vykladáme Nietzscheho, ak zabúdame na „nebezpečné **možno**“ v jeho zdanlivo dogmatických pasážach (hoci tam nie je formulované). Dokonca ku svojej kľúčovej idei večného návratu sa sám vyjadruje takto: „Možno to nie je pravda – nech s ním zápasia iní.“ ([1], 254).

Okrem istoty obsahovala tradičná koncepcia Pravdy Absolútne a Pravdivé Bytie; a tomu zodpovedajúce poznanie. Podľa Nietzscheho sú tieto dve veci úzko spojené: nemôže existovať žiadne absolútne poznanie, ak neexistuje žiadne absolútne Bytie ktoré by mohlo byť na vrchole; ak je realita plynutím (tokom) vzťahov, poznávanie musí byť plynutím (tokom) relativít a nikdy nemôže dúfať, že preskúma alebo vyčerpá prirodzenosť vecí. To je to, čo má na mysli, keď hovorí: „Neexistuje žiadna Pravda“. Už pomerne skoro Nietzsche napísal, že vedci sa uspokojujú s „vedomou relativitou poznania“ a na sklonku života trvá čím ďalej tým viac na tom, že veda môže iba opísať (bezeichnen), nie pochopiť (begreifen): iba opísať, nie vysvetliť.

Pretože absolútne Bytie a z neho vyplývajúce poznanie sú úzko spolu spojené, musia byť aj odmietnuté spolu. Nietzsche argumentuje takto: bolo by bezpredmetné a zbytočné predpokladať nepodmienené Bytie, pretože svet, ako sa s ním stretávame, je všade samá zmena a vzájomná závislosť. Predpoklad by bol teda zbytočný: Absolútne by bolo sterilné, pretože „iba podmienené môže podmieňovať“. A navyše, predstava niečoho dokonalého a absolútne súceho je protirečivá sama osebe:

„Neexistuje žiadny „stav skutočnosti osebe“ (Tatbestand an sich), ale Zmysel (Sinn) musí byť do vecí vložený najprv; tak môže existovať stav skutočnosti.“

„Čo je toto?“ je udeľovaním zmyslu (Sinn-Setzung), ako to vidno z niečoho iného. „Esencia“, „entita“ je niečo perspektívne a už predpokladá pluralitu. V podstate je tam vždy obsiahnutá otázka: „Čo je (znamená) toto pre mňa?“ (pre nás; pre všetko živé atď.).

Vlastnosti vecí sú ich účinky na iné „veci“: ak si niekto predstavuje iné „veci“ neprirotené, vec nemá žiadne vlastnosti,

t.j. neexistuje žiadna vec bez iných vecí,

t.j. neexistuje „vec osebe“ ([1], 255).

Podobne platí pre poznanie: ak by existovalo nepodmienené Bytie, bolo by nepoznatelné, pretože byť poznaný (alebo poznateľný) znamená byť vzťahnutý (vo vzťahu) alebo nejako podmienený. „Absolútne poznanie“ je výraz protirečivý sám osebe, pretože poznanie je vzťahujúce (uvádza do vzťahu): „Poznávať (erkennen) znamená „dávať seba do vzájomnej súvislosti s niečím“: cítiť sa podmienený niečím a takisto to (niečo) striedavo (vzájomne) podmieňovať – takto je to za všetkých okolností **určovanie** (feststellen), **označovanie** (bezeichnen), **sebauvedomovanie si podmienok** (všetkého, čo nás podmieňuje), **nie skúmanie** esencií, vecí osebe (An-sichs).“ ([1], 256).

„Pochopiť všetko“ – to by znamenalo zrušiť všetky perspektívne vzťahy: znamenalo by to pochopiť nič a tiež by to znamenalo, že sa nepodarilo poznať esenciálnu (skutočnú) prirodzenosť poznania.“ ([1], 256).

Inak povedané: **úplné** poznanie vecí by znamenalo aj úplné pohltienie (absorpciu) poznávajúceho vecami, a tým i samozrušenie poznania.

Ak je poznanie perspektívne, neexistuje ani žiadna štandardná perspektíva (t.j. perspektíva, ktorá by mohla byť absolútnym kritériom všetkých ostatných perspektív).

„Existuje mnoho druhov očí. Dokonca aj sfinga má oči – a preto existuje mnoho druhov „právd“ – a preto neexistuje žiadna Pravda.“ ([1], 256).

LITERATÚRA

- [1] MORGAN, G. A. Jr.: What Nietzsche Means. Cambridge, Massachuset, Harvard University Press 1943.
- [2] NIETZSCHE, F.: Radostná veda (La gaya scienza). Praha, Československý spisovatel 1992.
- [3] VÁROSS, M.: Úvod do axiológie. Bratislava, Epocha 1970.
- [4] NIETZSCHE, F.: O pravde a lži ve smyslu nikoli morálním. In: Filosofický časopis 4/1993.

Ján Štekláč
Katedra filozofie a teórie
náboženstva EBF UK
Svoradova 1
811 03 Bratislava
SR